

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КІРОВОГРАДСЬКА ФІЛІЯ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ “УКРАЇНА”**

**СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ОСВІТНІ СИСТЕМИ
XXI СТОЛІТТЯ**

**II МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**КІРОВОГРАД
18-20 листопада 2004 рік**

- низька частка офіційно зареєстрованих безробітних за великих масштабів зростання прихованого безробіття;
- наявність значних масштабів нерегламентованої зайнятості;
- зростання молодіжного безробіття;
- регіональні диспропорції між наявністю і потребою в робочій силі;
- низька професійна й особливо територіальна мобільність трудових ресурсів;
- відсутність або недостатня спрацьованість правових норм та організаційно-економічних механізмів, що регулюють трудові відносини, тощо;
- еміграція висококваліфікованої робочої сили.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барр Р. Политическая экономия. – М.: «Международные отношения», 1994.
2. Дикарёва А.А., Мирская М.И. Социология труда. – М.:, 1999.
3. Економічний словник-довідник / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Fernina, 2003.
4. Колеснін Л. Попит на ринку праці // Українськ. аспекти праці. – 2003. – №7
5. Маркс К. Капитал. – М.: Издательство политической литературы. – Т.1. – 1983.
6. Маркс К. Энгельс Ф. Твори. – т.20,21
7. Павленков В.А. Рынок труда. – М. 1992.
8. Політична економія – підручник (1) / Під ред. О.М. Румянцев. – К.: «Вища школа», 1995.
9. Экономика труда / Под ред. Г.Р. Погосяна и Л.И. Жукова. – М.: Экономика, 1996.

Шейко Сергій Володимирович
Кандидат філософських наук, професор,
Полтавський інститут економіки і права ВНЗ ВМУРЛ «УКРАЇНА»
Полтавська державна академія

Філософсько-культурологічні засади формування особистості викладача вищого навчального закладу XXI століття

Определяются теоретико-культурологические основы формирования личности преподавателя высшей школы XXI века. Личность педагога-исследователя формируется в зависимости от исторических типов обществ – закрытых или открытых, в которых властвует атмосфера творчества, демократии и свободы воли. Личность современного педагога характеризуется воплощением профессионализма, таланта научного работника и носителя духовно-культурных исторических традиций.

Визначаються теоретико-культурологічні засади формування особистості викладача вищої школи XXI ст. Особистість педагога-науковця формується в залежності від історичних типів суспільств – закритих чи відкритих, в яких панує атмосфера творчості, демократії та свободи волі. Особистість сучасного педагога характеризується втіленням професіоналізму, таланту науковця та носія духовно-культурних історичних традицій.

The article identifies major of the formation of the personality of XXI century higher school teacher. The personality of a teacher and researcher is built up depending on historical types of societies, either closed or open, in which the atmosphere of creativity and freedom of will is prevailing. The personality of a high school teacher is characterized by professionalism, talent as a researcher and communicator of spiritual and cultural historic traditions.

Актуальність дослідження. Процеси реформування вищої освіти в Україні визначаються поглибленим вивченням та практичним застосуванням новітніх удосконалених педагогічних технологій, глибоким осмисленням історико-культурологічної традиції формування національної вищої школи та вирішенням сучасних проблем інтеграції в європейській освітній простір. Проте, найважливішою складовою навчально-виховного процесу залишаються дослідження формування особистості викладача як наставника молоді та науковця-дослідника. Це справа, по-перше, психологів, психоаналітиків, соціологів, представників педагогічної науки, а, по-друге, – це завдання сучасної філософії освіти, котра

спроможна розробити світоглядно-методологічне забезпечення моделі викладача вищої школи ХХІ століття.

Саме філософія освіти має визначити теоретико-культурологічні принципи, тенденції розвитку та мету в широкому її розумінні сучасної освіти, сутність вільної творчої діяльності викладача вищої школи, який поєднує в собі професійну компетентність, талант науковця та високу культуру спілкування. Становлення особистості викладача значною мірою визначається рівнем відкритості та ступенем розвитку демократії в суспільстві. Педагогічні проблеми не вирішуються самі по собі без впливу громадськості та можливості використання відповідного простору свободи, що надає певний тип суспільства. Крім того, формування особистості педагога вищої школи залежить від загальної освітньої мети, ступеню інтегративності та диференціації змісту наукового знання, тобто науково-теоретичних засад, та розвитку духовної культури, що безпосередньо впливає на формування цілісного світорозуміння, включаючи в себе, як раціональні чинники пізнання, так і інтуїтивно-ірраціональні підстави освоєння світу та з'ясування закономірностей становлення суб'єктивно-суб'єктивних відносин в сфері освітньої діяльності.

Ступінь дослідження проблеми. З історичного погляду становлення філософії освіти важливо проаналізувати класичну модель розвитку вищої освіти та місце в ній творчої особистості педагога, що має теоретико-культурологічний вираз у філософії Іммануїла Канта, Іогана Фіхте, Георга Гегеля та Вільгельма – фон Гумбольдта. Класична ідея університету визначала принципи формування, творення особистості на протязі всього ХІХ ст. Але в умовах розвитку техніки, індустрії, технології та глобалізаційних процесів ХХ ст. кардинально змінюється підхід до використання засобів та кінцевої мети здобування вищої освіти. Стверджується принцип постійної творчості, здобування освіти протягом всього людського життя та безперервний процес професійного самовдосконалення, духовно-морального ствердження та самодостатності викладача вищої школи. Ця проблема є предметом гострих дискусій філософів, соціологів, політологів, психологів, педагогів, зокрема відображується в творчості видатних мислителів ХХ ст. Хосе Ортеги-і-Гассета, Карла Ясперса, Ганса-Георга Гадамера, Карла Поппера, Юргена Габермаса, Жака Дерріди, Вольфа Лепеніса та Марека Квека. В сучасній царині української філософії освіти світоглядно-методологічні аспекти становлення викладача вищої школи складають предмет дослідження вітчизняних науковців – Андрущенко В.П., Барно О.М., Зубрицької М., Клепка С.Ф., Култаєвої М.Д., Лутая В.С., Михальченка М.І.

Мета дослідження полягає у визначенні опосередкованого впливу філософсько-культурологічних підстав на формування моделі цілісної особистості викладача вищої школи ХХІ ст., який поєднує в собі талант інтегратора наукового знання та провідника глибинних традицій національної та світової освітньої культури.

Нагальним завданням філософії освіти постає розробка теоретично-обґрунтованих і практично перепровіраних основ формування особистості фахівців – педагогів, спроможних здійснювати цілісність навчання, виховання, наукового пошуку та втілення принципів духовної культури спілкування в середовищі студентської молоді. Ідея підпорядкування системи освіти завданням постійного розвитку особистості – основна філософська установка реформування сучасної системи вищої освіти.

Це стане можливим, коли забезпечення всебічного розвитку людини буде узгоджене з практичними досягненнями сучасної освіти, котра буде мати відносну самостійність від повсякденних виробничих завдань, а також з підготовкою фахівців до активної творчої діяльності, заснованої на принципах свободи, що випереджує час. Домінуючою в цьому відношенні стає настанова не на передачу знань, а на розвиток форм та принципів мислення, засобів практичної діяльності. Сам об'єктивний розвиток сучасної трансформації освіти в Україні кличе нас до принципового перегляду світоглядно-методологічних принципів обґрунтування освітньої діяльності, висуваючи цю діяльність на перший план становлення людської особистості.

Процеси реформування вищої освіти не можуть бути тимчасовими, швидкоплинними, а здійснюються на постійній основі. Причини реформування скоріше стосуються не виключно змісту освітньої діяльності, а насамперед, всієї сукупності суспільних відносин відповідного типу розвитку соціальної реальності. В історичному контексті реформи в освіті відбуваються практично в різні культурно-політичні епохи, майже кожному століттю в залежності від прийняття загальної мети, ідеї, конструкта університетської освіти та її практичного здійснення. Реформа – це завжди створення нового порядку. Як стверджував у 30-х роках ХХ ст. іспанський мислитель Х. Ортега - і - Гассет, потреба в реформі виникає з двох причин: „або через порушення в прямому значенні цього слова, тобто через поодинокі випадки хибного застосування добрих правил, або через те, що зловживання трапляються так часто чи й постійно, стають такі звичайні або й схвалювані, що вже навіть не можуть називатися зловживаннями” [4,68]. Так, саме проти останніх і варто спрямовувати реформи. Але ж сам процес реформування вищої освіти буде достатнім, знайде практичне втілення та загальне схвалення в разі твердого визначення місії, ідеї інституції вищої школи – університету. Тому в основі освітніх реформ має лежати її повне узгодження з „місією Університету”.

Значним внеском у процес реформування вищої освіти в Західній Європі є ствердження ідеї Bildung'a (формування, кшталтування), або розвитку гармонійної особистості як мети навчання в творчості та практичній діяльності засновника Берлінського університету Вільгельма фон Гумбольдта на початку XIX ст. Ідея отримання вищої освіти ґрунтувалась на єдності принципів освіти, наукового пошуку та досягнень національної культури, у підготовці студентів не до прагматичного пошуку конкретних шляхів заробітку, а до процесу навчання і вдосконалення, що триває все життя.

Гумбольдт уявляв собі університет як місце, де і професор, і студент присвячують себе служінню науці, важливим фактором постійного особистого розвитку є вільний, самостійний, творчий процес спілкування. Головним завданням вищих наукових закладів, на думку творця німецького університету, що реалізує принципи моральної культури нації, – це раціональне поєднання у собі „об'єктивної науки з суб'єктивною освітою” та втіленням принципів самотності і свободи, як загальних основ формування особистостей, які зможуть впливати на долю країни. Засновник німецької університетської освіти стверджує, що „характер людини змінить лише та наука, коріння якої сягає людської душі, чії зерна впали у внутрішнє” [1, 27]. Тобто, процес формування особистостей має не чисто раціоналізовані підстави, а стосується вияву внутрішніх духовно-іраціональних, культурологічних основ людського буття.

Теоретик англійської вищої освіти Д.Г. Ньюмен вважає, що саме така інституція як університет є „місцем комунікації, циркуляції думки у масштабах цілої країни”, а принцип взаємоосвіти становить „один із найпотужніших, неперервних процесів людства”, особливо коли вона має заздалегідь визначену мету [3, 37]. Ньюмен доводить необхідність в процесі освітньої діяльності такого важливого фактора як культури відкритого спілкування викладача і студента. „Жодна книжка не передасть делікатних нюансів свого фаху так швидко й впевнено, як це зробить живий діалог умів через очі, погляд, акцент, манеру, вдало кинуту заувагу та несподівані повороти вільної бесіди” [3, 39]. Істина як результат наукового пізнання вливається до голови „спудея через очі та вуха, через його почуття, уяву та глузд”. Давні Атени давали студенту більше світоглядних знань та культури саме під час спілкування, а не вичитування та засвоєння мудростей із книжок.

Проте, велике значення в організації освіти Стародавньої Греції мають наукові авторитети, наприклад присутність Платона. Навіть якщо б студент не побачив нічого, крім Платона, що дихав і рухався, не відвідав жодної лекції, він все одно отримав би якусь мірку освіти і мав би про що розповідати внукам” [3, 61]. Геній та талант – головні критерії відбору викладачів у платонівській академії. Це місце де завжди триває науковий пошук, а відкриття постійно перепроверяються та вдосконалюються.

Професор стає „велемовним, перетворюється на місіонера, демонструючи свою науку в якнайповнішому та якнайпривабливішому вигляді, завзято передаючи її іншим та запалюючи вогник власної пристрасті у грудях слухачів. Це оселя мудрості, світоч світу, посланник віри, alma mater молоді генерации” [3, 44]. Ньюмен констатує далі, що для університетської освіти характерним є всебічне дослідження істини, „потужне інтелектуальне розмаїття”, панування виключно розуму та відсутність жодної іншої аристократії, крім аристократії генія, а правителями виступають професори, до яких із усіх куточків землі сходиться різномовна молодь, ставлячи перед собою завдання набратися мудрості. Крім цього запорукою вищої освіти є панування духу братерства та інтелектуальної спільності, наставники всіляко мають сприяти науковій підтримці та освітній культурі молоді.

Револьюційним кроком у всій історії освітньої діяльності був „геніальний віраж”, започаткований французьким, зокрема, Жан-Жаком Руссо, Песталоцці та представниками німецького ідеалізму кінця XVIII початку XIX ст. Як відомо в процесі навчання – і загалом в освіті є три складових: зміст навчання, або ж знання; той хто навчає, або ж учитель; і той, хто вивчає, або ж учень. Новація Руссо та його послідовників полягала в переміщенні акцентування педагогічної уваги в напрямку від самого знання та викладача до учня і у визначенні того, що вихованець є тим єдиним, що може вказати нам шлях до реалізації освітньої мети.

Принципи відкритості вищої освіти історично поєднують в собі професіоналізм, здатність до наукових досліджень та культуру внутрішнього духовного спілкування. Мабуть не можна бути освіченим чи культурним у одній якійсь ланці знання – лише у фізиці або математиці. Культура, на думку філософа XX ст. Ортега - і - Гасетта, має врятувати людство з життєвої катастрофи, „вона дозволяє людині жити так, щоб її життя не стало безглуздою трагедією чи повним здичавінням” [4, 76]. Культура – це життєва система уявлень певного історичного часу. Культура – це не наука, оскільки охоплює не лише сферу раціонального пізнання, а й внутрішній духовний світ становлення особистості. Проте в сучасних умовах катастрофічність європейської ситуації в освіті полягає в тому, що „пересічний англієць, пересічний француз, пересічний німець – люди неосвічені, вони не володіють життєвою системою відповідних часів уявлень про світ і людину”. Такий пересічний персонаж – це „новий варвар, відсталіший з погляду своєї епохи, архаїчний і примітивний”. Але „новий варвар” – це, насамперед професіонал, хоч є „більш неосвіченим” [4, 76-77].

Парадоксальним є той факт, що в ХХ ст. випускники університетів, маючи багато знань лише з одного предмету, не мають ніякого уявлення про решту наукового знання. Подібний результат, уточнює іспанський філософ, є наслідком фрагментації, деконструктивізму, що все більше характеризує „європейську людину”. Тому загальною метою підготовки цілісного фахівця ХХІ ст. є проведення складної реконструкції становлення особистості з „порізаних уламків”, створення „вігальної єдності європейця”. На думку Ортега - і - Гассета необхідно зупинити процеси диференціації та подрібнення наукової праці, потрібно плекати та формувати „інтегровальні таланти” – в цьому є доля прогресивного розвитку наукового знання. Талант інтегратора полягає у використанні творчих зусиль педагога-науковця отримати необхідні спеціалізації, але саме в цьому людина „спеціалізуватиметься саме на зведенні сукупності”, адже рух, що спонукає до безперервного подрібнювання дослідження, вимагає – відповідного компенсаційного регулювання – протирухом, що буде переймати й тримати науку, „схильну до відцентрованого руху, в певній строгій системі”[4,101]

При обранні викладацького складу інституції вищої освіти важитиме, насамперед, талант інтегратора і викладацьке обдарування. В структурі навчальних планів підготовки спеціалістів повинна переважати синтетична, систематична єдність професійних студій та дисциплін культурологічного спрямування. Подібне поєднання професійних наукових підходів із традиціями культурно-духовного впливу знайде свої пропозиції в педагогічній раціоналізованій формі викладання. Виходячи з цих завдань іспанський мислитель доводить необхідність ґрунтовної розробки методології вищої освіти, що має доповнити професійну спеціалізацію підготовки фахівців „інтегральною культурою”. При наявності гіпертрофії засобів навчання залишається атрофія заданої мети університетської освіти. Це завдання стосується не лише досліджень психолого-педагогічного циклу, а звичайно філософії та соціології освіти. Тому, стверджує Ортега - і - Гассет, „конче треба заснувати науку освіти з її методами та настановами” [4,86].

Досить цікавою думкою філософа стосовно тривалості наукових відкриттів, їх практичного застосування та сприйняття широким освітянським загалом є гіпотетичне положення проте, що найкращі професори як би живуть в атмосфері п'ятнадцятирічної чи двадцятирічної давнини. „Трагічна відсталість” властива кожному, хто не прагне до самовдосконалення, не творить власних переконань не силується бути самотутнім. При чому визначена кількість років, протягом яких триває науковий пошук, сприйняття нових істин та наступності відповідної відсталості є не випадковою. Перше покоління, „випромінюючи свій дух”, створює загальнозначимі цінності, провідні ідеї. Ті, хто наслідують цей творчий спадок, мусять зачекати, поки відбудеться певна завершеність та апробація результатів наукового пошуку, тобто поки попередні покоління закінчать свою працю, а наслідувачі засвоять їхні загальноприйняті принципи. На наступному етапі наукового розвитку „сили попередників почнуть слабнути” а нове покоління „торуватиме вже свою реформу, засновуючи товариство якого нового духу. Кожне покоління, заявляє мислитель, п'ятнадцять років „бореться за втілення своїх принципів у життя і ще п'ятнадцять років вони мають чинність” [4,71].

Таким чином, процес формування цілності особистості має нескінченний характер, так само як і процес самовдосконалення наставника, викладача, управління вищої освіти. Людиною називають освіченою, тоді коли вона сформована у відповідності до певного історичного ідеалу. Для неї сукупність уявлень, умінь, система вартостей, манера поведінки – стає другою натурою. Кожному ідеалу освіченої людини притаманне відчуття форми володіння собою, а також усвідомлення того, що освіченість та культура має стати другою її натурою, наче вона вроджена, а не набута протягом життя. Університет є формою систематизованого сприйняття мети та похідних завдань вищої школи, що знаходяться на службі науки, спрямовані на пошук істини у всіх її проявах. Гріхопадіння університетського навчання починається тоді, коли обов'язковим стає відвідування певних лекцій, практичних занять та загальної регламентації навчання. „На цьому згубному для Університету шляху разом зі свободою навчання придушують життя духу,” – застерігав творець західноєвропейської філософії екзистенціалізму ХХ ст. К. Ясперс. Тому, навчальні плани мають бути лише відповідними „пропозиціями, що не обмежують вільного поступу студента, а допомагають роз'ясненнями і можливістю вибору”. Загальним підґрунтям для визначення мети та напрямку формування фахівця є теза про те, що наука має сенс лише тому, що складає частину „всеохопного духу, постаючи із самотутності одиничного як його можлива екзистенція, і належить до ума, що не лише співмірний з розумом, але й перевершує його” [6,125].

Виходячи з того, що істина у філософії має чітко виражений особистісний характер, а наукова діяльність завжди відкрита і незавершена, Ясперс доводить, що освітянські процеси передаються в процесі спілкування до інших особистостей за допомогою звернення до аналізу ґрунтовних підстав їхнього вільного існування. Навчання в університеті не може бути догматизованим, закостеніти в якусь наперед визначену загальну схему. Воно завжди має індивідуальну форму і проявляється лише у випадку чисто об'єктивного поступу згідно з визначеною ідеєю. Саме індивідуальне відхилення та особливі завдання, що постають в процесі освіти роблять навчання щораз інакшим. Заняття,

„зорієнтоване на пересічний загальний”, зовсім не таке, як заняття, що спрямоване на окремі обдаровані особистості.

„Штучні підпори, навчальні плани і всі інші атрибути шкільництва, – пише Ясперс, – суперечать ідеї Університету, вони є результатом пристосування”. Німецький філософ із метою закріплення своєї думки приводить слова Ервіна Руде, проте, що „дев'яносто дев'ять зі ста слухачів не розуміють лектора, а сотому він не потрібен”. Таким чином, студент звичайно неспроможний до кінця зрозуміти зміст та настанови лектора, але має стимул, інтенсивно працюючи, підійти до особистісно-індивідуального сприйняття навчального матеріалу та до появи нових ідей, що є мабуть більш „кориснішим, аніж дидактично спрощена всезрозумілість” [6,124].

Особистість лектора характеризується особливими індивідуальними рисами. Завдяки тону, жестам, актуальності думки промовець надає змісту лекції відповідного забарвлення, властивому лише конкретному викладачу. Лектор намагається зробити прозорий процес свого мислення, свою сумлінність та впливи на слухачів. Досить часто він насправді дозволяє зануритися вихованцям у власний духовно-інтелектуальний світ, в якому присутня „субстанція духовного буття”. Принципи самостійності та свободи індивідуального творчого пошуку є метою формування фахівців вищої школи.

К. Ясперс визначає три основні типи виховання особистостей. Перше – схоластичне виховання, що зводиться до передання традицій. Друге – так зване учительське виховання, що покладене на відповідні педагогічні таланти викладача. Третє – сократичне виховання, в якому вчитель і учень перебувають на одному інтелектуальному рівні, вважається, що вони обидва – вільні незалежні особистості. Німецькому філософу з цього приводу втручається автор відомої праці „Відкрите суспільство та його вороги” Карл Поппер. Вчитель не повинен нав'язувати своє „мірило вищих цінностей учням”, а мусить старатися „збуджувати їхній інтерес до цих цінностей. Він повинен піклуватися про душі своїх учнів”. Загальним принципом виховання має бути безперечна довіра та не завдання „шкоди” вихованцям. „Не зашкодь”, тобто „дай молодим те, в чому вони відчують нагальну потребу, щоб стати незалежно від нас і спроможними робити свій вибір” [5,300]. Поппер зауважує що принцип „всебічного розвитку особистості” є занадто загальним, навіть безглуздим і відповідає системам освіти закритих типів суспільств.

Таким чином самостійність і свобода – це найвищі, що сприяють формуванню незалежним світоглядним установкам особистості. Лише будучи вільними, ми „досвідчуємо первісне прагнення до знань, а відтак людську самостійність, даровану і водночас накинenu Богом” [6,132].

Різниця, на думку К. Ясперса, між духовно шляхетним і духовно невільним індивідом полягає в наступному: перший постійно думає про свою справу та витрачає на неї всі свої сили, а другий завжди вимагає відокремити роботу і дозвілля. „Перший на власний ризик торує свій шлях, дослухаючись до найпотемнішого голосу, що керує ним зсередини”. Другий, навпаки потребує керівництва та наказу до праці. Аристократові властива самовіддана праця, тому, що проста праця видається йому духовними лінощами, які повільно виснажують творчі сили. Духовно невільна особистість можливо, і „завзято молотить колосся, що видобути з нього потрібне зерно, однак він не залишається на молотьбі, а знову шукає вільних, сподіваних можливостей, знає, як помріяти й створити для себе внутрішній спокій, за умов якого лише й можуть зародитися наукові ідеї” [6,157]. Тому, справжнє духовне життя, освіта, науковий пошук здійснюється там, де є можливість вільної реалізації єдності творчих зусиль особистості.

Проблема творчої свободи охоплює різноманітні аспекти діяльності індивіда і зокрема професора вищого навчального закладу. Свобода має, насамперед особистісний внутрішній характер, проте в філософії сучасного постмодернізму Жак Дерріда піддає критиці принципи свободи, виявляючи досить загальне і необґрунтоване її тлумачення. Так розглядаючи статус „вільного професора” французький філософ виявляє досить поверховий і абстрактний зміст його суджень. Вільний професор „не знає ситуації, відповідних ритуалів, а також оточення, яке змінилося. Йому дозволено розмірковувати про речі піднесено, тобто здалека. Люди поблажливо закривають очі на його схематичні, вибіркові погляди, коли він дає наукову лекцію про академію за всіма правилами риторики. Їм, проте, може бути незручно, що він так довго й незграбно намагається здобути прихильність своїх слухачів” [2,244].

Підводячи підсумок, потрібно зауважити, що процес формування моделі викладача вищого навчального закладу ХХІ ст. ґрунтується на історичних засадах розвитку освітянської діяльності. Вони визначаються загальним розвитком національних культурних традицій, системності природничих та гуманітарних досліджень та втілює в собі необхідні принципи інтеграції, як основи загальної мети університетської освіти.

Становлення викладача залежить не лише від розвитку сучасних педагогічних технологій та психологічного забезпечення, а насамперед від певного типу суспільства – закритого чи відкритого та рівня розвитку демократії, творчості, свободи вибору. Це складає зміст світоглядно-методологічного визначення сучасної філософії освіти. Тому в основі формування цілісної особистості викладача знаходяться теоретико-культурологічні підстави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002 – С. 23-33.
2. Дерріда Ж. Закон достатньої підстави: Університет очима його послідовників // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002 – С.235-265.
3. Ньюмен Д.Г. Ідея Університету // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002 – С.37-64.
4. Ортега - і - Гассет Х. Місія Університету // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002 – С.67-107.
5. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 2 / Перекл. з англ. О. Буценка. – К.: Основи, 1994. – 494 с.
6. Ясперс К. Ідея Університету // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002 – С.109-165.

Замовлення № 05/122

Наклад – 100 примірників

Надруковано ПП Сибірцев Є. М.

м. Кіровоград, вул. Тимірязєва, 82

тел.: 22-24-20; 32-30-45